

Д. В. Нехайчук,
к. е. н., доцент, докторант ОРІДУ НАДУ при Президентіві України

ПРО НОВУ МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД

D. Nekhaychuk,
Ph.D., associate professor, doctoral ORISM
NASM, the President of Ukraine

ABOUT OF THE NEW MODEL STATE DEVELOPMENT: CONCEPTUAL APPROACH

У науковій статті досліджено питання розробки вдалої та ефективної економічної моделі сталого розвитку української держави. Приділено увагу систематизації наукових поглядів відомих вчених на механізм економічного зростання. Проаналізовано сучасні виклики та загрози фінансовій безпеці держави. Виділено можливі сценарії розвитку для України. Зроблено висновки щодо необхідності формування конкурентоспроможного внутрішнього ринку та забезпечення платоспроможного попиту.

There are explored the question of successful development and efficient economic model of sustainable development of the Ukrainian state in the scientific article. Attention is paid to systematization of scientific views of eminent scientists on the mechanism of economic growth. Analyzes the current challenges and threats to financial security. Highlight possible development scenarios for Ukraine. The conclusions about the need to create a competitive internal market and ensure the effective demand.

Ключові слова: модель розвитку, економічне зростання, сценарії розвитку, конкурентоспроможність, безпека.

Key words: the model of evelopment, economic growth, scenario development, competitiveness and security.

ВСТУП

Кінцевою метою всіх економічних реформ є забезпечення усталених темпів економічного зростання в країні. Тільки на шляху економічного зростання можливим є досягнення динамічної макроекономічної рівноваги та стабілізації фінансової системи, досягнення виробничої та розподільчої ефективності споживання ресурсів, побудова обґрунтованої структури економіки країни.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Питанням формування і трансформації соціально-економічних систем та моделей економічного розвитку присвячено досить багато наукових праць. Серед вітчиз-

няних дослідників можна назвати Г. Башнянина, А. Гальчинського, М. Михальченко, С. Мочерного, О. Соскіна, А. Філіпенко, російських — А. Бузгаліна, С. Глазьева, А. Колганова, В. Кудрова. Закордонні вчені — це Л. Бальцерович, Я. Корнаї, Д. Норт, А. Ослунд.

Вирішальну роль у перегляді класичних уявлень про механізм економічного зростання відіграв відомий економіст Джон Мейнард Кейнс. Він відстоював необхідність державного регулювання економіки. На протигагу класичній теорії ринкового саморегулювання та державного невтручання в економіку він запропонував альтернативну макроекономічну теорію, в основі якої лежить державне регулювання економіки [1, с. 346]. На відміну від теорії Дж. Кларка, А. Маршала

[3], А. Пігу [5] та інших, Кейнс дійшов висновку, що всі проблеми макроекономічного розвитку високорозвинутого капіталістичного суспільства слід шукати не стільки у сфері пропозиції, скільки у сфері попиту [2, с. 136, 221, 240].

Динаміка економічного зростання в країні залежить не стільки від кількісних, скільки від якісних або структурних аспектів стимулювання сукупного попиту з боку держави: "...величина мультиплікатора залежить від того, як новий дохід, що виникає в результаті збільшення ефективного попиту, розподіляється між різними категоріями споживачів" [1, с. 278]. Інструменти державного впливу та "...загальна воля, що впроваджена в політиці держави, повинна бути спрямована на підсилення та укріплення стимулів до інвестування і, наскільки це безпечно, стимулювати середню схильність до споживання..." [1, с. 345]. "Держава повинна здійснювати свій керуючий вплив на схильність до споживання частково шляхом відповідної системи податків, частково фіксування норми проценту і, можливо, іншими шляхами" [1, с. 346].

У сучасній економічній літературі представлено два основних напрями теорії економічного зростання: кейнсіанська (некейнсіанська) та неокласична [2].

Некейнсіанськими називають ті моделі економічного зростання, які, як і кейнсіанська теорія взагалі, ґрунтуються на попиті. В цих моделях розглядають принципи економічного розвитку країн, що характеризуються певною нестабільністю, а також досліджуються проблеми безробіття та відставання обсягів фактичного ВВП від потенційно можливого.

Один із факторів попиту — інвестиції, які мультиплікативно збільшують рівень доходу. Водночас інвестиції самі обумовлюються зростанням доходу (ефект акселератора).

Неокласичні моделі економічного зростання досліджують особливості абстрактних моделей стабільної економіки, що мають тенденцію до повної зайнятості, досконалої конкуренції та характеризуються абсолютною гнучкістю цін на фактори виробництва.

Фактично сьогодні українська економічна модель являє собою еkleктично поєднані елементи різних моделей, яким притаманні відповідні сценарії розвитку.

Адже метою наукового дослідження є доведення необхідності формування конкурентоспроможного внутрішнього ринку та забезпечення платоспроможного попиту, що повинно бути обрано державною владою у межах інерційного сценарію розвитку як пріоритет для України й покладено в основу стратегії економічного розвитку країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У 2014 році Україна пережила безпрецедентне поєднання політичної, фінансово-економічної та банківської кризи. Основними виклики та загрозами фінансової безпеки держави ми бачимо наступні:

1. Посилення розбалансованості бюджетної сфери. Це зумовлено зниженням ВВП в поєднанні з різким зростанням витрат бюджету, детермінованим девальвацією національної валюти. Тиск на бюджетну систему й надалі посилюватиметься внаслідок необхідності обслуговування державного боргу.

2. Ослаблення системи державного регулювання та контролю у фінансово-бюджетній сфері. Як наслідок, істотно погіршився стан фінансово-бюджетної дисципліни, розширилася сфера та зросли обсяги фінансових порушень, збільшилися розміри недонадходжень до бюджету податків, зборів і обов'язкових платежів, послабилася відповідальність у фінансово-економічній сфері. Незадовільний стан фінансово-бюджетної дисципліни в країні є наслідком низки проблем, що не вирішувалися протягом тривалого часу.

3. Негативні очікування суб'єктів ринку банківських послуг. Наслідком цього є звуження ресурсної бази банків, скорочення та погіршення якості активів, посилення ризиків ліквідності й неплатоспроможності фінансових установ, проблеми з їх капіталізацією. Суттєвими загрозами стабільності банківської системи стали складність процедури докапіталізації, відсутність альтернативних способів збільшення капіталу, труднощі управління проблемними активами.

4. Дестабілізація національної грошової одиниці у формі девальвації. Це стало наслідком посилення кризових макроекономічних тенденцій і зовнішніх дисбалансів, а також обмежених можливостей НБУ щодо підтримання пропозиції на валютному ринку економічними методами на тлі формування значного дефіциту валютних надходжень та погіршення ринкових очікувань. За 2014 р. офіційний курс гривні знизився відносно долара США на 97,3 %, євро — на 74,2 %, російського рубля — на 23,7 %.

Підвищення економічної безпеки України залежить від можливості невідкладної реалізації принципово нової економічної моделі розвитку.

Які сценарії розвитку можливі для України?

1. "Інерційний" сценарій. Цей сценарій розвитку передбачає використання наявного в ресурсного потенціалу на підставі екстенсивного типу економічного зростання, інерційним шляхом, при збереженні "status quo" в структурі економіки і факторах її розвитку. При такому сценарії, заходи державного управління будуть зорієнтовані на залагодження конфліктів і усунення негативних соціальних наслідків кризових ситуацій, що виникають внаслідок консервації хронічних проблем розвитку держави.

"Інерційний" сценарій розвитку буде супроводжуватися наростанням системних ризиків, негативні наслідки впливу у довгостроковому періоді будуть неухильно посилюватися. Очікується стійке зниження ефективності соціально-економічного розвитку. На тлі ймовірного незначного зростання продуктивності праці і відносно високих показників економічного зростання очікуються погіршення показників соціального розвитку та рівня життя, підвищення рівня тінізації економіки. Ризики розвитку "інерційного" сценарію — втрата керованості соціально-економічним комплексом, загрози екологічних і техногенних катастроф, неадекватність державних фінансів зростаючому рівню соціального навантаження на бюджет, наростання процесів економічної і соціальної стагнації, посилення етнопатогенності конфліктогенності, ослаблення міжрегіональних виробничо-коопераційних зв'язків.

2. "Мобілізаційний" сценарій. При "мобілізаційному" сценарії орієнтація на мобілізацію потенціалу адмі-

ністративно-управлінської вертикалі сприяє цілеспрямованої концентрації фінансової вигоди від природних ресурсів і геостратегічного положення. Ця модель приваблива тим, що не потребує складної і політично обтяжливою реорганізації державного апарату, дозволяє ефективно використовувати наявний кадровий потенціал і відпрацьовану культуру державного управління. "Мобілізаційний" сценарій ефективний як антикризової тактики і створює ілюзію досягнення необхідного стійкого результату при мінімальних витратах часу і ресурсів.

Разом з тим концентрація на цілях антикризового менеджменту, відмова від формування посткризової моделі сталого розвитку, спроби оптимізації сформованої моделі економічного і соціально-політичного розвитку, відмова від політики, спрямованої на зміну і підвищення статусу, переорієнтація інвестиційних потоків у сектори, які мають виключно короткострокову і середньострокову віддачу, не дають адекватної відповіді на виклики, з якими стикається Україна.

Ризик розвитку "мобілізаційного" сценарію — згорання економічної ініціативи та активності. Фінансово-економічної віддачі від заходів механічної консолідації і концентрації господарсько-ресурсного потенціалу буде недостатньо для здійснення економічного прориву та подолання економічного відставання, призупинення процесів декапіталізації, деградації економічної та соціальної інфраструктури, відставання міжнародної конкурентоспроможності економічного комплексу. Посилюватиметься секторальна залежність від зовнішніх інвесторів і ТНК, виникне ризик перетворення економіки в об'єкт зовнішнього управління з боку великих гео-економічних сил.

3. "Модернізаційний" сценарій. Цей сценарій базується на ефективному використанні існуючого ресурсного потенціалу на принципах інтенсивного типу економічного зростання. Зокрема, передбачається, що будуть реалізовані кроки, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки на основі інноваційно-інвестиційної моделі економіки, соціально збалансованої й екологічно-орієнтованої політики випереджального розвитку, створення комфортного і безпечного середовища для проживання людини.

Реалізація сценарію передбачає усвідомлення обмеженої ефективності суто державних інструментів політики розвитку в сучасному відкритому ринковому суспільстві і визнання, що соціально-економічний розвиток — результат спільних дій органів державного управління, бізнесу і територій. Орієнтиром має стати створення умов для підприємницької активності громадян, інноваційного розвитку і досягнення нової якості життя.

Пріоритетами розвитку в рамках "модернізаційного" сценарію повинні стати:

- соціально орієнтоване, екологічно безпечне економічне зростання, стійкість якого базується на ефективному використанні всіх видів наявного потенціалу;

- підвищення конкурентоспроможності господарського комплексу;

- досягнення нової якості економічного зростання за рахунок переходу до інноваційно-інвестиційної мо-

делі, впровадження наукоємних технологій, інновацій, інших складових "економіки знань";

- ослаблення територіальних диспропорцій соціально-економічного розвитку;

- раціональне використання природно-ресурсного та енергетичного потенціалу, переваг геополітичного і географічного розташування;

- випереджальний розвиток сфер і галузей регіональної економіки, що створюють мультиплікативний ефект і стимулюючих суміжні виробництва.

У межах "модернізаційного" сценарію розвитку повинні відбуватися:

- інтенсивне впровадження сучасних моделей управління та реформування економіки;

- створення нових регіональних кластерів, які забезпечать нову якість економічного зростання і нарощування експортного потенціалу;

- трансформація соціальної та політичної моделі розвитку, переорієнтація її на цілі і завдання, які забезпечать соціокультурну інтеграцію та економічний і соціальний самовідновлення;

- нарощування потенціалу співпраці і кооперації регіонів.

На противагу економічній моделі виживання, у якій ресурси спрямовуються на підтримку нежиттєздатної застарілої, а отже, ресурсовитратної виробничої структури, у новій моделі економічного розвитку Україна зобов'язана скористатись унікальним історичним шансом і досягти відчутного збільшення ВВП на новій технологічній основі, розвантажити ключові дисбаланси та забезпечити інклюзивний розвиток, у якому підвищення рівня доходів охоплює всі категорії громадян.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на наш погляд, базовими умовами економічного росту є формування конкурентоспроможного внутрішнього ринку та забезпечення платоспроможного попиту, про що йдеться у подальшому дослідженні.

Подальшими кроками формування нової моделі бюджетно-податкової політики, що дозволить ефективно вирішувати нагальні проблеми суспільного розвитку та забезпечити фінансову основу реалізації реформ, мають стати:

- вдосконалення інституційного середовища функціонування бюджетно-податкової системи з урахуванням принципів соціальної справедливості, економічної ефективності, фіскальної достатності, розбудови адміністративно простого оподаткування, формування ефективної системи видатків. Важливим є формування дієвої системи контролю за ефективним використанням бюджетних ресурсів. Означене має сприяти ствердженню соціального миру та відновленню економічного розвитку в державі;

- формування оптимальної структури видатків бюджету. Раціональний розподіл видатків бюджету за статтями має відбуватися з мінімальними втратами у забезпеченні рівня та якості суспільних благ і послуг за такими принципами: узгодженість нормативно-правового забезпечення; збалансованість рівнів бюджетної системи; цільове спрямування з урахуванням реальної потреби; прозорість. Запровадження повноцінної систе-

ми планування і оцінки виконання державного бюджету за результатами потребує вдосконалення системи ключових показників ефективності, зокрема результативних показників ефективності надання державних послуг та має відбуватися в межах системи державного планування та прогнозування;

— збільшення частки капітальних видатків бюджету. Інвестування у великі інфраструктурні проекти дасть змогу забезпечити дієздатність важливих секторів економіки, сприятиме зростанню кількості робочих місць усіх категорій кваліфікації і позитивно вплине на формування дохідної частини бюджету (надходження податку на прибуток, податку на доходи з фізичних осіб тощо), а відтак, і на виконання державою соціальних зобов'язань;

— підвищення прозорості в управлінні державними фінансами та ефективності їх розподілу і використання. Запровадження середньострокового бюджетного прогнозування та планування і системи стратегічного планування, у тому числі шляхом запровадження трирічної бюджетної декларації та стратегічних планів міністерств (у межах граничних сум середньострокового бюджету) з переглядом наявної системи державних цільових програм на основі системи державного планування та прогнозування. Потребує запровадження виконання відповідними структурними підрозділами органів влади оцінки реалізації стратегічних та оперативних планів цих органів, досягнення стратегічних цілей;

— продовження реформи у сфері здійснення державних закупівель. Процес здійснення державних закупівель повинен стати максимально прозорим та урахувати загальні принципи конкуренції. Корупційна складова під час здійснення державних закупівель має бути ліквідована. Законодавче визначення особливості процедур державних закупівель у сферах, в яких вони проводяться за процедурою одного учасника, в тому числі має передбачити заходи, спрямовані на недопущення бюджетних правопорушень;

— реформування державного фінансового контролю та бюджетних відносин. Необхідно створити систему противага існуючим загрозам у бюджетній сфері, зокрема: посилити контроль за сплатою податків, зборів та обов'язкових платежів до бюджету в повному обсязі; стабілізувати стан фінансово-бюджетної дисципліни і зменшити кількість та обсяги порушень; удосконалити систему відповідальності учасників бюджетного процесу; посилити координуючу роль держави у цьому процесі;

— подальше налагодження координації фіскальної та монетарної політики країни. Упродовж 2014 та в поточному році роль валютно-курсової та грошово-кредитної політики при формуванні та виконанні бюджету суттєво зросла, що посилює необхідність їх узгодження. В умовах відтоку депозитів з банківської системи держава податковими інструментами має вилучати надлишок готівки з обігу, щоб уникнути розгортання спіралі інфляційно-девальваційних процесів. Для стабілізації валютного курсу, підтримки платіжного балансу доцільно запровадження фіскальних заходів: запровадження збору з операцій з купівлі іноземної валюти з подальшим зростанням ставок від 0,5 до 2,0%; розширення

бази оподаткування військовим збором 1,5 % на операції з валютними цінностями; збільшення ставок оподаткування пасивних доходів з 15 % до 20 % + 1,5 % військового збору; законодавче затвердження додаткового імпортного збору (5—10 %); зниження порогу контрольованих операцій та розвиток системи контролю трансферного ціноутворення. Зазначені кроки також сприятимуть наповненню бюджету та активізації процесів імпортозаміщення шляхом розвитку вітчизняного виробництва;

— подальша реалізація реформи бюджетної децентралізації, що потребує розширення прав місцевих органів влади, зміцнення їх бюджетної самостійності та визначення відповідальності. Для цього нагальним питанням є розробка Кабінетом Міністрів України спільно з профільними міністерствами механізму перерозподілу повноважень та відповідальності з управління регіональним розвитком на нижчі рівні ієрархії за принципом субсидіарності відповідно до вимог Європейської хартії місцевого самоврядування. Крім того, Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерству фінансів України із залученням експертів НАН України необхідно розробити методіку визначення рівня самодостатності регіону та механізму надання державної підтримки регіонам залежно від рівня самодостатності.

Література:

1. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег (The General Theory of Employment, Interest and Money) / Дж. М. Кейнс. Серия: Классики экономической науки — XX век. — Издательство: Гелиос АРВ. — 2002. — 575 с.
2. Бартенев С. А. Экономические теории и школы (история и современность) / С. А. Бартенев. — М.: Изд-во БЕК. — 1996. — 352 с.
3. Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3-х т. / А. Маршалл. — М.: Прогресс. — 1993. — Т. 1. — 414 с.
4. Харрод Р., Хансен Э. Классики кейнсианства. / Р. Харрод, Э Хансен. — М.: Экономика. — 1997. — Т. 1. — 416 с.
5. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. / А. Пигу. — М.: Прогресс. — 1985. — 385 с.

References:

1. Keins, J.M. (2002), *Obshhaja teorija zanjatosti, procenta i deneg* [The General Theory of Employment, Interest and Money], Gelios ARV, Moscow, Russia.
2. Bartenev, S.A. (1996), *Jekonomicheskie teorii i shkoly (istorija i sovremennost')* [The economic theories and schools (history and modernity)], BEK, Moscow, Russia.
3. Marshall, A. (1993), *Principy jekonomicheskoy nauki* [The principles of economics], Progress, Moscow, Russia.
4. Harrod, R. and Hansen, E. (1997), *Klassiki kejn-sianstva* [The Classics of Keynesianism], Jekonomika, Moscow, Russia.
5. Pigu, A. (1985), *Jekonomicheskaja teorija blagosostojanija* [The Economic theory of well-being], Progress, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2016 р.